

Anton
Ocvirk

O Cankarjevem zbranem delu

Govoriti hočem o stvari, ki mi je močno pri srcu, zato je prav, da ji posvetim nekaj več besed, to pa še tembolj, ker je z njo zvezano praznovanje stote obletnice pisateljevega rojstva. In ravno v tem znamenju so zasnovane pričujoče vrstice, čeprav teče na videz beseda o nečem drugem, o tem, kar nam je naš osrednji genij zapustil in je bilo predmet raznih obravnav. Toda tu je v ospredju naše radovednosti dejanje, ki zasluži

vso pozornost, to je izdaja pisateljevega celotnega opusa pri Državni založbi v zbirki slovenskih klasikov, ki zajema trideset knjig hkrati z analizami del, komentarji in opombami vred. Skoraj si ni mogoče misliti zahtevnejšega in bolj težaškega posla, kakor je te vrste literarnoznanstveno početje, najprej zaradi obsežnosti celotnega gradiva, potem pa še zaradi zvrsti, v katerih se je ohranilo. Oboje je med seboj tesno zvezano, saj ne moremo in ne smemo ne prvega ne drugega prezreti, marveč spraviti v sklad in najti notranja dotikališča, ko se dá le na tej podlagi celoto razumno zasnovati in primerno zaokrožiti.

Toda stopimo bliže in si oglejmo, kako so stvari potekale. Najprej je bilo treba dognati primerno znanstveno izhodišče, po katerem bi se ravnali, sicer bi se utegnilo sprevreči naše prizadevanje v brezglav nered. In ravno tu so se pojavile že takoj v začetku najrazličnejše težave, ki so nas lep čas preganjale, neprijetnosti, ki spremljajo vsako tako hotenje in ga zavirajo, če ne kar zavró. Teh nevšečnosti ni bilo malo, a ustavimo se le pri najvažnejših. Z njimi smo se otepali že od leta 1945 dalje, ko so bila pri založbi osnovana Zbrana dela in je bil Cankar uvrščen med prve avtorje, ki naj se pripravijo. Težave so se začele pri izbiri urednika, moža, ki bi bil pripravljen posvetiti Cankarju lep kos svojega življenja, se nadaljevala z načrti za izdelavo celote ter se zaostrovala zaradi nesporazumov med izbranci za izdajo in glavnim uredništvom. In že je kazalo, da bo vse splavalo po vodi, če ne zmaga razumna odločitev, ki bi pometla enkrat za vselej z nesporazumi in ovirami.

Pri sestavi načrta, kako naj bi se uredilo Cankarjevo zbrano delo, tu sta se ves čas med seboj bili in si nasprotovali dve osnovni pojmovanji: togo kronološki vidik — po njem se je ravnal Izidor Cankar pri pripravi pisateljevih Zbranih spisov — z ureditvijo po zvrsteh, ki se mi je zdela

neprimerno modernejša od prve, da ne rečem nič o njeni notranji gibkosti — dokler ni zmagala zadnja. Trd oreh, ki se ga ni dalo čez noč zdrobiti, ker je imel vsak vidik svoje zagovornike, kakršen je pač bil domnevni urednik, dokler se ni ponudila odrešilna ideja in nato pometla z vsemi postranskimi mnenji in predsodki. Ta se je opirala na misel, naj bi Cankarja izdali po zvrsteh z več sodelavci hkrati, najraje seveda mlajšimi, takšnimi, ki so že izpričali svojo znanstveno veljavo in so pripravljeni prevzeti v delu posamezno področje. Vsi bi se morali vestno ravnati po načrtu, ki ga je sestavil glavni urednik, tako da bi knjige lahko izhajale na zunaj v pisanem zaporedju in se na koncu, ko bi bile vse zvrsti obdelane, strnile v ubrano celoto. In tako se je zbrala okoli glavnega urednika precejšnja skupina slavistov in komparativistov, skupno pretehtala možnosti za uresničitev nameravanega dela in se lotila priprav in raziskav z vnemo, ki za služi vse priznanje. Francè Bernik je prevzel v ureditev Cankarjevo liriko, Dušan Moravec dramatiko, Janko Kos prozo, Dušan Voglar publicistiko, a Jože Munda korespondenco in, kar k njej sodi. Toda to še zlepa ni bilo vse. Prvo, kar smo sklenili na skupnih posvetovanjih, je bila odločitev, da objavimo Cankarja v njegovem pravem, pristnem jeziku in se omejimo pri modernizacijah samo na najnujnejše, tisto, kar se je danes že tako uveljavilo, da nam je prišlo v meso in kri. Da pa se vendar kdo nehote ne bi ravnal po svoje, smo pritegnili k redakciji besedil sodelavca Slovenske akademije znanosti in umetnosti, Staneta Suhadolnika, specialista za Cankarjev jezik, da se poprime te naloge.

Druga novost, ki je bilo prav, da smo jo uveljavili, se je sukala okoli opomb. Potreba jih je bilo modernizirati, vnesti vanje več idejnih in estetskih prvin, a se čimbolj izogniti pozitivistične navlake, ne iskati povsod modelov in biografskih ozadij, če niso prav očitna in nujna. Naš namen je bil posvetiti se nastanku del, njihovi izdelavi in odmevom, ki so jih sprožila v javnosti. Potem pa še v dodatnem delu navesti vse drugo, kar je imel pozitivizem za edino važno. Tako se je prvi del opomb spremenil v pravcate analitične in genetične razprave, a drugi v opombe k besedilom in važnejšim stvarim. Iz njih je tako izginilo vse drugotno, malo ali nič pomembno in v Cankarjevi ediciji je zavladal poseben red, ki ga pri drugih klasikih ni bilo moč uresničiti. Iz njih se je tudi umaknila, kjer se je le dalo, mehanična pozitivistična deskripcija, ki se lovi za odtenki, a glavnega niti ne dotakne, ker topoumno enači morebitne modele s pisateljevimi liki tudi takrat, ko imamo očitno opraviti s simboličnimi postavami. Vse to je bilo treba odpraviti in seči stvarim do dna. Spričo tega so se sami po sebi pri nas uveljavili vidiki, ki razlagajo Cankarjevo vsebinsko in oblikovno plat uspešneje in bolj poglobljeno, sodobneje. Tako sem ob izidu Cankarjeve prve knjige leta 1967 zapisal v uvodu k opombam in celotni ediciji tele besede: »Naša izdaja se razlikuje od obeh dosedanjih« — mišljeni sta Izidorja Cankarja in Borisa Merharja — »po zasnovi, ureditvi, in obsegu in je notranja plat oprta na estetske vidike, čeprav ne pozna omejitev. Zajeti hoče vse, kar je Cankar napisal v prozi in verzu, drami in eseju, polemiki in članku. Celotno gradivo, kolikor ga je, razporejeno po temeljnih literarnih zvrsteh, . . . vendar tako, da je v skladu s pesnikovim razvojem in z značilnostmi njegove umetnosti.«

Ob teh načelnih odločitvah, ki so jasne in razumne, zanima človeka, kako se je naše prizadevanje obneslo, kaj prinaša Zbrano delo novega in česa vsega se dotika. Ker ne bi suh seznam vseh novosti povedal kdove kaj

posebnega, pojdimo lepo zaporedoma po zvrsteh in si jih oglejmo prav s tega vidika, upoštevaje vrednost in težo objavljenega.

Najprej nekaj besed o Cankarjevi liriki, ki zajema prvo in drugo knjigo naše edicije in ju je pripravil Francè Bernik. Tu sta sedaj prvič v celoti ponatisnjeni obe Erotiki, najprej tista iz leta 1899, ki je bila po krivici uničena in obsojena na grmado ter se je nihče prav do danes ni upal ponatisniti in ji napisati primerne zgodovinske in estetsko kritične razlage. Druga je iz leta 1902, kakor jo je pesnik na novo priredil in sestavil, a sedaj v naši izdaji zvesto posneta po objavi in literarnozgodovinsko podrobno komentirana. Razen tega so v obeh naših knjigah še drugi Cankarjevi verzi, tudi tisti, ki so se ohranili v rokopisni obliki, tako da imamo sedaj to plat njegovega dela v celoti v rokah. Naj sodimo o njih kakorkoli, ne moremo mimo dejstva, da se v njih pojavljajo motivi, ki se kasneje umetniško uveljavijo v Cankarjevih črticah in dramskih zasnovah. Prav zato je objava teh del, ki jih je Izidor Cankar po nemarnem izpustil ali, recimo, spregledal, še tembolj važna.

Nemalo novega je tudi v Cankarjevi dramatiki, ki zajema tri knjige — tretjo, četrto in peto — saj je prvokrat razgrnjeno pred nami vse, kar je zasnoval v tej literarni zvrsti. Bralec nima pred seboj samo znana besedila v njihovi dokončni podobi, se pravi sedem dram od Romantičnih duš do Lepe Vide, objavljene so tudi v rokopisni zapuščini ohranjene variante in prvotne zasnove teh del, poleg že znanih dramskih fragmentov tudi take, ki jih prejšnje izdaje ne poznajo, vzemimo Hrepenenja — prva zasnova Lepe Vide — in Hamleta iz cukrarne. Nekaj svojega so opombe. V njih so obrazloženi vsi načrti za nenapisana dramska dela, zlasti iz obdobja med prvim in drugim dramskim valom, se pravi med Kraljem na Betajnovi in Pohujšanjem v dolini šentflorjanski. S tem je bila ovržena teza Izidorja Cankarja, češ da se pisatelj v tem času ni ukvarjal z dramatiko zaradi »notranje pomiritve«. V resnici se ni v letih 1901—1907 drami nikoli odpovedal, ravno nasprotno, saj je zasnoval v tem času nič manj kot enajst dramskih del z različno snovjo. Podrobno je popisano tudi avtorjevo prevajalsko delo in njegovi pogledi na prevajanje sploh. Kot edini primer ohranjenega prevoda v verzih pa je v dodatku ponatisnjen prevod Romea in Julije in pri tem je ponovljen pogosto prezrti dokaz, da Hamleta ni prevedel sam, temveč le deloma popravil starejši prevod Dragotina Šauperla. Če se znova vrnem k opombam, moram priznati, da so napisane sintetično in upoštevajo vse, kar sodi k njihovi genezi, usodi in odmevu. V tem pogledu so to prave študije, ki imajo mimo literarnozgodovinskega tudi teatrološki pomen.

Najobsežnejšo Cankarjevo zvrst — prozo, je v glavnem pripravil za izdajo Janko Kos. Ko pa se je pokazalo, da sam ne bo zmožl vsega izdelati pravočasno, so mu priskočili na pomoč Voglar, Moravec in Bernik. Tako je v skupnem sodelovanju stvar stekla, kakor je bilo predvideno, brez nepotrebnih zastojev. Bolj kakor pri dramatiki je bilo tu treba paziti na estetsko zaokroženo in smiselno sestavo knjig in utemeljeno razporeditev gradiva, saj se tu med seboj mešajo novela s črtico, povest z romanom. Da ne bi preveč razdrobili celote in jo po nepotrebnem sesekljali na dele, smo se po kronološkem načelu oprli na avtorjeve knjige in tako vse zaokrožili v celoto. Da pa bi bil prehod iz pesmi in drame v pripovedniški del izdaje tembolj jasen in da bi spoznali silnice, ki so ga spočetka uravnavale, je glavni urednik prispeval k 6. in 7. knjigi zadaj zajetno razpravo o tem prehajanju Cankarja

iz tradicionalne slovenske proze v naturalistično in takoj nato v moderno s posebnim poudarkom na njegovem impresionizmu in poti v simbolizem z naslovom »Stilni premiki v Cankarjevem zgodnjem pripovedništvu«. Razprava je zasnovana komparativno, a vsa obrnjena v takratne slovenske razmere. Z genetično in oblikovno platjo Cankarjeve proze se je do podrobnosti razpisal Janko Kos, kjer je to zahtevalo gradivo in se v obširnih uvodih spustil prav v podrobnosti. V tem pogledu so zlasti zanimive deseta, enajsta knjiga in naslednje, kjer je pretresel Cankarjevo pisanje v času romanov *Na klancu*, *Hiše Marije Pomočnice* in *Kurenta*. Tu ga je zlasti zanimala nova oblika Cankarjevega romana, pri kateri odkriva tehniko simbolistične ciklične zgradbe, jo popiše in podpre. Natančneje kot v vseh dosedanjih izdajah je osvetljena ob zunanji zlasti notranja geneza teh del. Novo je tudi datiranje nastanka nekaterih Cankarjevih povesti npr. *Soseda Luke*, *Mojega življenja* in *Grešnika Lenarta*, skratka, marsikaj doslej navidez utrjenega je ovrženo in nad Cankarjevo pripovedništvo so se dvignili in obveljali novi pogledi.

V isti meri je naša izdaja uspela tudi pri izdaji Cankarjeve publicistike in njegovih pisem. Prvo je pripravil Dušan Voglar s 24. in 25. knjigo, pri kateri je sodeloval Dušan Moravec, a drugo Jože Munda. Spustil bi se v golo naštevanje podrobnosti, če bi mrtvo nizal podatke, zato naj zapišem, da ni bilo doslej Cankarjevo publicistično delo nikoli in nikjer tako na drobno popisano, dopolnjeno in opremljeno s komentarji, kakor je ravno v našem Zbranem delu. Ne samo, da se je nad vse razlila nova luč in da so se pomnožile razne najdbe — teh je tudi med Cankarjevimi pripovednimi spisi — sedaj so dokončno razjasnjena razna gibala, ki so pisatelja silila k besedi in navedeni so pravi razlogi.

Podobno je tudi z objavo pisateljeve korespondence. Izidor Cankar je svoje dni mislil, da je v svojih treh knjigah bratrančevih *Pisem* zajel vse, kar se je tega ohranilo, in to tudi zapisal, češ da ni najti nič več pomembnega, bistvenega. A se je hudo zmotil. Ze same številke nam povedo svoje. Izidor je natisnil 960 pisem, a mi kar 1487. Res so med njimi včasih samo drobni pozdravi. A 200 pisem je resnično novih, dragocenih in pomembnih. Razen tega ne smemo prezreti bogatih opomb, ki jih razlagajo, ugotavljajo ozadja — nekatera so naravnost presenetljiva — in določajo njihov smisel in pomen.

Naj je naš bežni pregled bistveno novega, kar prinaša Cankarjevo zbrano delo še tako nepopoln — omenjeni niso niti ponatisi sočasne kritike, ki postavljajo pisatelja v njegov čas in tudi sicer nudijo bralcu vpogled v dogajanje — vendar je na moč zgovoren. Izdaja je po zasnovi, obliki in izdelavi najboljša v naši zbirki, tudi najpomembnejša. In takšna, kakršna je, nudi razglede po vseh plasteh pisateljevega opusa od življenjskih do oblikovnostilnih ter tako prinaša mimo bogatega gradiva vseh vrst tudi pobude za podrobnejše raziskave, a takšne, ki ne sodijo v pričujoči okvir, marveč v posebno, izrazito monografsko obdelavo.